

խիտ ու կուռ եւ չափուած արտայայտութեամբ: Հարկ էր կրկնել, շեշտել, զօրացնել զէպքը իր մանրամասնութիւններով, շարժումը աւելի եւս զգալի դարձնելու համար: Անշուշտ մշակումի եղանակին մէջ՝ կարելի էր զրական աւելի զուսպ եւ ամուր արտայայտութիւն մը ունենալ. սակայն Համաստեղ զայն ուզած է զիւղին մարդերուն մտայնութեան պատշաճեցնել, անոնց խօսակցութեան ու կեանքին համաձայն ընթացք ու շարժում ստեղծել:

Այս տեսանկիւնէն դիտուած Այծեառումարը կը դառնայ զրական յայտնութիւն մը մեր մատենագրութեան մէջ, խոր տեսութիւն մը կեանքի իմաստասիրութեան, որ բնական կարգի օրէնքներով կը բացատրուի ու կը դառնայ իր նշանակութիւնը «մաքրորդութիւն» ու «միքրորդութիւն» համեմատութիւններու չափադանցուած դադարաւորով: Թէ ի՞նչպէս Համաստեղ եկած է այս հետեւութեան, ստեղծելով համամարդկային տառի մը գաւեշտական այս պատկերացումը, է՛հ կարելի ստուգել: Անշուշտ մտածութեան մը արդիւնք է: Թերեւս Ամերիկայի հսկայական կեանքին ու շարժումին ազդեցութիւնը, թերեւս Մեֆիստոֆէլի խորհուրդին ու մարդկային ընկերութեան դատապարտելի տարաքննութեան վրայ իր զգուհի խորհրդածութիւնները՝ անոր շարժառիթ տրուած են: Այծեառումարի նիւթին ծիծաղելիութիւնը ինքնին կը բացատրէ Համաստեղի երգին խոր նշանակութիւնը, շեշտելով թէ ի՞նչպէս մարդկութիւնը յաճախ անիմաստ ու ոչինչ արարքներէն կը ստեղծէ իր հոգեկան եւ նիւթական պայքարները, մարդկային չարատանջ եռուղեան ու տաղնապները: Գործը եղեր-երգութիւնն է, ուրեմն, մարդուն՝ որ պատմութեան մէջ յայտնուած է նախ իր անտառներու բնակիչ, ենթակայ սնահա-

ւատութիւններու, Սարսափի ազդեցութիւններուն, եւ քաղաքակրթութեան միժմարին մէջ ալ՝ փառասիրութեան ու տիրապետութեան ողիւն ահամայ զոհը: Այս տեսակէտներն են, հաւանաբար, որ մարմին տուած են անոր յղացքին, եւ որովհետեւ ան իր մարդերը ունի, զիւղի միաժիտ բնակիչները, տառի զործողութիւնը դրած է հոն՝ ուր իր շարժումները աւելի արագ ու զիւրիկն պիտի ըլլային իրեն համար:

Այծեառումարի հատորին կցուած են «Ուրիշ բանաստեղծութիւններ» ու ամփոփում մը: Ասոնք նորութիւններ չեն պարունակեր, ոչ սճական տեսակէտով եւ ոչ ալ բովանդակութեան կողմէ: Մաս մը անոնցմէ «Հայաստանի լեռներու սրնդահարը» թատերախաղին մէջ երեւցածներն են, ինչպէս եւ չոպաննիս, Նաշխուհակ եւն., որոնք երգի համար հաւանաբար զրուած են՝ ձայնական կառոյցով: Բարոյախօսական են միւսները, ինչպէս Հիմ հէֆեաքը, եւ հայրենասիրական՝ ինչպէս եւ կը նախնաւ քեզ, հասուն ու փորձառու մարդու մտածութիւններով, առանց իսկական բանաստեղծութեան մը հանգամանք տուած ըլլալու: Այս բոլոր բանաստեղծութիւններուն մէջ (լայն իմաստով մը ըսուած) գրեթէ միշտ գիւղն է, որ այլ եւ այլ պատկերներու տակ կ'արթնայ իր մէջ եւ հոգին սիրովը ջերմացած՝ կու տայ ներշնչումներ: Զրացուած էջ մըն է, դուրսէ, Մայրն իմ անոյշը, նուիրուած մօրը եւ զետեղուած դարձեալ զիւղական միջավայրի եւ յուշերու չրջանակին մէջ: Քնարական շուշը, զոր երիտասարդ Համաստեղ գրած է իր նախնական կտորներուն մէջ, նուրը զգայնութեամբ թրթռուն, հոս այլեւս չենք դառնար:

(Շար. 1)

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՃԱՆԱՇԵԱՆ

ՀԱՄԱՍՏԵՂ ԳԻՒՂԱԳԻՐ

1966ի ընթացքին, Հայ Գրականութեան Մրգաստանին մէջ, անողոք մահը, շանթաւար տաղալեց պտղառատ ծառեր եւ իրենց ամբողջական ծաղկումը չբոլորած տաղանդներ:

Ասոնցմէ ամէնէն պտղալիցը, Աւագ սերունդի պատկանող, Հայ Գիւղի անմրցելի նկարիչ՝ Համաստեղն էր անտարկոյս:

Համաստեղի զրական տաղարէզ մուտքը եղաւ յայթական: Եթէ իր առաջին բանաստեղծութիւնները գրուելու պարագաներ չեն, սակայն իր առաջին պատմութեամբ, որ զրական մեծարժէք յաջողութիւններ են:

Համաստեղ այն բացառիկ գէմքերէն է, որոնց նախաքայլերը, չքեղ արշալոյսի մը նման, պայծառ միջօրէ մը կը խոստանան:

Բազմակողմանի տաղանդ մըն է Համաստեղ: Վերլուծելով իր երկերը, մենք՝ անոնց բովին մէջ կը գտնենք այլապան արժէքներ, որոնք Համաստեղին արուեստագէտի համբաւը անխախտելի պատուանդանի մը վրայ կ'ամրացնեն:

Արդարեւ, իր զրական արտադրութիւններէն զատելով, Համաստեղ մեզի կը ներկայանայ, առաւել կամ նուազ չափով վարպետ գիւղագիր, վիպագիր, քնարեր-վարպետ գիւղագիր, վիպագիր, գիւղական բանաստեղծ, հեքիաթագիր, պատմական գրական քերթող, ողբերգական եւ կատակերգական թատերագիր, աշուղ, հոգեբան, եւ այլն:

Այս անթիւ բարեմասնութիւններու վրայ, կարելի է աւելցնել նաեւ, որ Համաստեղ, եթէ փորձած ըլլար զրական ուրիշ սեռեր եւս, օրինակ՝ շարժանկարի

յարմարցուած վէպեր, հովուերգութիւն, եւ այլն, որոշ յաջողութիւն մը արձանագրած պիտի ըլլար անտարկոյս:

Եթէ օր մը, ժամանակը՝ իր աւերիչ թաթով եղծէ Համաստեղի արժանիքներէն շատերը եւ ժանդ կապէ անոր զործերէն որոշ մէկ մասը, իրը գիւղագիր սակայն, անիկա պիտի դիմանայ երկար, առաջնակարգ տեղ մը պահելով Հայ Գրականութեան մէջ:

Համաստեղի կախարդական գրիչին ներքեւ, Հայ Գիւղը կը վերակենդանանայ, կը շնչէ եւ մեր առջեւ կը պատկերանայ իր բովանդակ զրաւութեամբ, մաքուր բոյրով ու թոյրով եւ կարելի բոլոր մանրամասնութիւններով:

Կատարեալ է Համայնապատկերը Հայ Գիւղին:

Գիւղէն անբաժան ու գիւղին իմաստ տուող կայ Հայ Գիւղացին, մինչեւ ողնուծուծը կրօնասէր, իր բարի եւ թերի կողմերով, հաւատալիքներով եւ նախապաշարմունքներով, առօրեայ մտահոգութիւններով եւ տառապանքով, ասացուածքներու եւ պատկերաւոր խօսքերու հարուստ պաշարով, վերջապէս Հայ Գիւղացին իր ամբողջականութեամբ:

Ըլլա՛յ Արեւելահայ, ըլլա՛յ Արեւմտահայ Գրականութեան մէջ, ունեցած ենք մէկէ աւելի տաղանդաւոր գիւղագիրներ: Արուսեան, Պոօչեանց, Գ. Սրուանձտեանց, Հրանդ (Մ. Կիւրճեան), Գեղամ, Թլկատինցի, Ռ. Զարդարեան, Օշական, եւ այլն, որոնք մեծապէս հարստացուցած են մեր գիւղագրութիւնը:

Այս բոլոր հեղինակներու մէջ սակայն, տառնձնայատուկ տեղ մը կը գրաւէ Համաստեղ, որ իր ինքնատուրութեամբ, ան-

